

PTOLEMAIOS KRALLIĞI (MÖ 306-31)

- 1- T. Grabowski, “Küçük Asya’da Ptolemaioslar Hanedanı”, içinde: O. Tekin (ed.), *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri* (İstanbul 2019) 28-47.
- 2- M. Frenschkowski, “Ptolemäer”, in: Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon (BBKL). Band 7, Bautz, Herzberg 1994, 1019–1024.
- 3- G. Hölbl, *Geschichte des Ptolemäerreiches. Politik, Ideologie und religiöse Kultur von Alexander dem Großen bis zur römischen Eroberung*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, (Darmstadt 1994).
- 4- W. Huß, *Ägypten in hellenistischer Zeit 332–30 v. Chr.* Beck (München 2001)
- 5- W. Huß, *Die Verwaltung des ptolemäischen Reichs (= Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte. Heft 104)*. Beck (München 2011).
- 6- W. Huß, *Die Wirtschaft Ägyptens in hellenistischer Zeit (= Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte. Heft 105)*. Beck, (München 2012).
- 7- J. Gilbert Manning, *The Last Pharaohs. Egypt Under the Ptolemies 305–30 BC*. Princeton University Press (Princeton 2010).
- 8- S. Pfeiffer, *Die Ptolemäer. Im Reich der Kleopatra*. Kohlhammer (Stuttgart 2017).
- 9- V. M. Strocka – H. Maehler, *Das ptolemäische Ägypten. Akten des internationalen Symposions 27. – 29. September 1976 in Berlin*. von Zabern (Mainz 1978).

(DIA) Ptolemaioslar (Antik Yunanca Πτολεμαῖοι), erken Hellenistik Dönem’den itibaren Roma tarafından MÖ 31 yılında fethedilene kadar yaklaşık 300 yıl boyunca Eski Mısır’ı ve daha uzun bir süre boyunca **Kyrene, Suriye, Kıbrıs, Sina ve Ege bölgesi** gibi komşu toprakları yöneten Makedon-Yunan hanedanının üyelerine verilen addır. Ptolemaios Hanedanlığı, diğer Hellenistik Krallıklarda olduğu gibi (Seleukos, Attalos vb.) adlarını hanedanın kurucusu Kral I. Ptolemaios’tan almıştır. Babası Lagos’a atfen Lagidler (Λαγίδαι Lagidai) olarak da anılırlar. Ptolemaios **Krallığı, Eski Mısır tarihinin sınıflandırılmasında Greko-Romen Dönemi’ni ifade eder.** İskender sonrası oluşan Hellenistik Krallıklar içerisinde en uzun süre hüküm süren krallık Ptolemaios Krallığı olmuştur.

(DIA) Eski Mısır’ın Makedonya Dönemi, Mısır’daki Perslerin egemenliğine son veren Büyük İskender’in MÖ 332’deki fethiyle başlamıştır. **(DIA)** Ancak Büyük İskender’in MÖ 323 yılında erken ölümü kurduğu imparatorluğunun geleceğini belirsiz bırakmıştır. Büyük İskender’in ölümünden sonra, Doğu Akdeniz’in yeni siyasi haritası, büyük bir kargaşa yaratan Diadokhlar Savaşları sırasında yeniden şekillenmiştir.

Bazı gruplar küçük varislerin koruyucusu olarak bir valinin yönetiminde imparatorluğun birleşik geleceğini savunurken, diğerleri imparatorluğun generallerin yönetimi altında satraplıklara bölünmesini savunmuşlardır. Sonraki yıllarda yaşanan çatışmaların, yani halefler (diadokhlar) arasındaki savaşlarının belirleyici **itici gücü**, merkezi olarak yönetilen büyük imparatorluğu koruma fikri ile bazı diadokhların kendi bölgelerini tamamen bağımsız olarak yönetme ve muhtemelen topraklarını genişletme istekleri arasındaki gerilimden kaynaklanmıştır. Bununla birlikte, Diadokhlar Savaşları İskender'in halefi olmak için yapılan bir iç savaş olarak da yorumlanabilir; bu savaşta hiçbir aday imparatorluğun tamamını kontrolü altına almayı başaramamış, bu durum Ptolemaios Krallığını da içeren Hellenistik devletler dünyasının kurulmasına yol açmıştır.

Büyük İskender'in generallerinden Lagos'un oğlu aristokrat I. Ptolemaios, MÖ 323 yılında Mısır'ı bir satraplık olarak ele geçirmiş ve ardından gelen Diadokhların birbirleri ile olan mücadelelerinde gücünü ustalıklı kullanmıştır. İskender'in yönetici olarak atadığı Naukratisli Yunan **Kleomenes**, MÖ 322 yılında Ptolemaios tarafından görevden alınmış ve Makedon Kralı Perdikkas MÖ 321 yılında Mısır'a saldırdığında, I. Ptolemaios kendini başarıyla savunmuştur.

Küçük Asya (Anadolu) oldukça hızlı bir şekilde, MÖ 321 yılında Antigonos Monophthalmos'un kontrolüne girmiştir. Tüm Makedon imparatorluğuna hâkim olma tutkusuyla hareket eden bu en güçlü diadokhun saldırganlığı muhaliflerini ona karşı bir araya getirmiştir.

Ptolemaios'un pozisyonu MÖ 306 yılında Salamis Deniz Savaşı'ndaki yenilgisinden sonra önemli ölçüde değişmiştir. Bu yenilginin bir sonucu olarak Ptolemaios Kıbrıs'ın yanı sıra Anadolu'daki üslerini de kaybetmiştir. Bu nedenle Ptolemaios, büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalmış ve Antigonos'un bizzat yönettiği muazzam güçteki askeri gücün Mısır'a saldırısını püskürtmeyi başarmıştır. Bu süreçte Antigonos'un izinden giderek I. Ptolemaios, da MÖ 306 yılında rakiplerinin çoğunun **yaptığı gibi basileus** yani **kral unvanını** alarak Mısır'daki konumunu güçlendirmiştir.

Bu bir yandan bağımsızlık iddiasını güçlendirirken, bazı araştırmacılara göre büyük bir imparatorluk fikrinden fiilen vazgeçildiğini göstermektedir. Diğer grup

araştırmacılar ise tam tersine, kral unvanının alınmasını tam olarak İskender'in halefi olma iddiasının bir ifadesi olarak yorumlamışlardır. **Batlamyus**'un Büyük İskender'in yerine geçmek için ciddi hırslar besleyip beslemediği her durumda belirsiz ve tartışmalıdır. En azından **Büyük İskender'in öz kız kardeşi** ve Makedonya kraliyet hanedanının hayatta kalan torunları arasında en büyük **meşru hak iddiasına** sahip olan **Makedonyalı Kleopatra'ya** kur yapması bunu desteklemektedir. Ancak bu evliliği, iktidarı için tehlikede gören Makedonya Kralı **Antigonos Monophthalmos** engellemiş ve İskender'in kız kardeşi Kleopatra'yı öldürtmüştür.

İpsos Savaşı, Büyük İskender'in ölümünden sonra İskender'in halefleri yani diodokhlar (Ptolemaios hariç) arasında Frigya'ya bağlı İpsos kasabasında **MÖ 301 yılında** yapılan savaş, imparatorluğun parçalanmasını hızlandırmıştır. Küçük Asya'nın büyük bir bölümüne hükmeden Makedonyalı Komutan I. Antigonos Monophthalmos ve oğlu Demetrios Polyorketes, İskender'in **diğer haleflerinden oluşan üçlü koalisyona** karşı yani Makedonya hükümdarı **Kassandros**, Trakya hükümdarı **Lysimakhos** ve Babil ve Pers hükümdarı **I. Seleukos Nikator** ile mücadeleye girişmiştir.

(DIA-İpsos Savaşı Sonrası) İpsos Savaşı ardından Küçük Asya'nın Toros Dağları'na kadar olan hemen hemen tümü, Trakya hükümdarı **Lysimakhos**'un hakimiyetine geçmiştir. Mısırda hüküm süren Makedonyalı **I. Ptolemaios Soter**, I. Antigonos Monophthalmos'un mağlup olduğu bu savaşa yani **İpsos Savaşı'na** katılmamıştır. Ancak Ptolemaioslar, Suriye ve Ege bölgesinde stratejik ve ekonomik açıdan önemli mevkileri işgal etmek için uygun fırsattan yararlanmış ve bu da Seleukoslar ve Antigonoslar ile onlarca yıl sürecek olan çatışmalara yol açmıştır.

(DIA) Lysimakhos'un **MÖ 281** yılında Sardeis yakınlarındaki Koroupedion Savaşı'nda ölümünden sonra, I. Seleukos Nikator bu bölgeyi de ele geçirmiştir.

Mısır, elverişli konumu ve Nil Nehri'nin muazzam zenginliği sayesinde en önemli ve etkili diadokh krallıklarından biri haline gelmiştir. **(DIA)** Takip eden 14 hükümdarın hepsi Ptolemaios ismini taşımıştır ve bu ismi Yunanca bir lakap takip etmiştir. Bilinen firavun isimlerinin hiçbirinin yerine geçmeyen bu Yunanca lakap, kralları birbirinden ayırmak için kullanılmıştır.

Daha sonra, diğer **Diadokhlar ve Epigon'larla** evlilik ittifakları yapılmıştır (Eski Yunanca: Epigonos, Hellenistik Dönem'de didokhların halefleri **epigon** olarak adlandırılmaktadır); II. Ptolemaios ve II. Arsinoë'nin kardeş evliliği ilk başta hala skandal yaratan bir istisna oluşturmuş olsa da daha sonra bu tür evlilikler yaygınlaşmıştır.

YÜKSEK SAFHA

(DIA) Ptolemaioslar Alexandria'yı bir kültür ve bilim merkezi haline getirmişlerdir. **Alexandria** (İskenderiye), doktorlar için en iyi eğitim merkezi durumundadır ve geniş bir kütüphaneye sahiptir. Alexandria'nın Roma İmparatorluk Dönemi'nde de tıp eğitimi için önemli bir yere sahip olduğuna Roma Dönemi Ankyra'sından günümüze kalan bir lahit işaret etmektedir.

(DIA) Adada'dan (Sütçüler Pisidia) ve Roma Ankyra'sından günümüze kalan birkaç lahitten biri yalnız Ankyra değil diğer şehirlerdeki konsüllerin de genç bir üyesi olan ve cenazesi erkek kardeşleri **P. Aelius Kyrillos** için bir yazıt taşır; Yazıt Kyrillos'un neden Alexandria'ya gittiğinden bahsetmez ancak eğitim için gittiği neredeyse kesin gibidir ve çok büyük ihtimale Mouseion'un, yani Alexandria üniversitesinin, önemli bir bölümünü oluşturan tıp okuluna gitmiştir. Ankyra'da bulunan MS 2. yüzyılın ortalarına tarihlenen diğer yazıtlar tıp öğrencilerinin yaşamlarına (ve ölümlerine) tanıklık etmektedir. Bu **dönemde tıp**, hırslı ve eğitilmiş gençlerin yeteneklerinin açığa çıkması için uygun bir mecra haline gelerek çok moda ve oldukça saygı duyulan bir meslek dalı haline gelmiştir.

Alexandria'da filozoflar, şairler ve hepsinden önemlisi doğa bilimcileri, kral tarafından desteklenmiş ve terfi ettirilmişlerdir. İlk dört Ptolemaios Kralı, Doğu Akdeniz'de çok aktif bir politika izlemiş ve sadece Levant'taki zengin mülklerini korumaya çalışmakla kalmamış, aynı zamanda Ege Bölgesi'nde de önemli üslere sahip olmuşlardır. Bu nedenle Mısır sık sık diğer Diadokh Krallarla savaşa girmiştir, çünkü krallar Büyük İskender İmparatorluğu'nun diğer bölgeleri üzerinde de hak iddia etmeye devam etmiş ve hiçbir şekilde Nil bölgesiyle sınırlı kalmamışlardır. Bu nedenle Kyrenaika, Suriye, Küçük Asya ve Ege'deki mülkler imparatorluğun ayrılmaz parçası olarak kalmıştır.

II. Ptolemaios, **Khremonides Savaşı'nda** Yunanistan'ı kontrolü altına almak için boşuna uğraş vermiş ve oğlu III. Ptolemaios kendisini "**Büyük Kral**" olarak ilan etmiştir. Ordusunu Seleukos İmparatorluğu'na karşı Mezopotamya'ya kadar sürmüştür. Ancak ordu birlikleri, kıtlığın da rol oynadığı MÖ 243 yılı isyanıyla geri çekilmek zorunda kalmıştır. İklim bilimci ve volkan bilimcilerden oluşan bir ekip, Ptolemaios Dönemi'ndeki mahsul kıtlığının artmasını, volkanik patlamaların ardından atmosferdeki aerosollerin dağılması sonucunda **Nil taşkınlarının yaşanmamasına** bağlamıştır.

Khremonides Savaşı, Atina ve diğer poleislerin Yunanistan'daki Makedon-Antigonidlerin hegemonyasına karşı ayaklanması ve aynı zamanda Mısır kralı II. Ptolemaios ile Makedonya kralı II. Antigonos Gonatas arasındaki bir savaştır. MÖ 267'den 261'e kadar sürmüş olan bu savaş, adını dönemin önde gelen Atinalı politikacısı **Khremonides**'ten almış ve nihayetinde **Ptolemaioslarla müttefik olan Atinalıların yenilgisiyle sonuçlanmıştır.**

Alexandria halkı birkaç kez yönetime karşı ayaklanmıştır. Bu ayaklanmalardan birisi halk arasında çok sevilen bir **Ptolemaios prensesinin** öldürülmesi nedeniyle olmuştur. Bu durum muhtemelen Mısır firavunları döneminde düşünülemeyecek bir durumdur. Bilindiği kadarıyla halk, hiçbir zaman bir firavuna karşı ayaklanmamıştır; bu, Mısır yönetimine karşı olan farklılıklara işaret etmektedir.

İon kenti Teos'ta bulunan bir yazıtta Teos'un Mısır'a bir elçi heyeti gönderdiği ve bu heyetin talebi üzerine **Kraliçe II. Berenike Euergetes'in, kente otonomi ve vergi muafiyeti gibi imtiyazlar tanıdığı kesinleşmiştir.** Yazıt Seleukos kralı II. Antiokhos Theos'un MÖ 246 yılında Ephesos'ta ölmesi üzerine Teos'un birçok Batı Anadolu kenti gibi **Ptolemaios Hanedanlığı'na** geçtiğini kanıtlamaktadır.

GEÇ EVRE:

Kleomenes Savaşı'nda, Ptolemaios'ların Güney Yunanistan üzerinde hegemonya kurma çabaları MÖ 222 civarında başarısız olmuştur. Kısa bir süre sonra **Seleukoslarla olan** mücadele yeniden gündeme gelmiş ve MÖ 217 yılında zaferle sonuçlanan **Raphia Savaşı'nda**, Makedon, Yunan, Kelt ve Yahudi paralı askerlerin yanı sıra ilk kez Mısırlılar da bu savaşa katılmışlardır.

Ancak **tarihçi Polybios'a göre**, askeri eğitim daha sonra bumerang gibi dönmüş, **Mısırlılar edindikleri bilgileri** Makedon yöneticilerine karşı isyan etmek için kullanmışlardır. Son araştırmalarda bu iddiadan şüphe edilse de Mısır'da muhtemelen ekonomik nedenlerden dolayı isyanların olduğu kesindir.

V. Ptolemaios'tan itibaren taht kavgaları giderek artmış ve MÖ 2. yüzyılda imparatorluk Suriye ve Ege bölgesindeki mülklerinin çoğunu kaybetmiştir. MÖ 168'de Seleukoslar tarafından yenilgiye uğratılmış olan Ptolemaioslar, sadece bir Roma müdahalesiyle **IV. Antiokhos'un Ptolemaios İmparatorluğu'nu** ilhak etmesini engellemiştir. Yenilgiler, ekonomik sorunları daha da kötüleştirmiş ve MÖ 2. yüzyılın ortalarında hoşnutsuzluk artmıştır. MÖ 165/64 ve 132/31 yıllarında ciddi isyanlar yaşanmıştır. **VIII. Ptolemaios**'un, iç politikada o kadar zor durumda kaldığı söylenir ki MÖ 155 yılındaki vasiyetinde şiddetli ölümü halinde **imparatorluğunun Romalılara geçmesini şart koştuğu** söylenir. Kırsal kesimden gelen göç ve ekilebilir arazilerin azalması vergi gelirlerinde düşüşe neden olmuş; paranın değerinin giderek düşmesi ve enflasyon, hoşnutsuzluğun artmasına yol açmıştır. MÖ 2. yüzyılın sonlarına doğru, ilk Ptolemaioslar tarafından oluşturulan kraliyet ekonomi sistemi görünüşe göre büyük ölçüde çökmüştür.

Ptolemaioslar yönetiminin başından sonuna kadar Mısır'da yaşayanların sayısının 7 ila 7,5 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca buna 300.000'in üzerindeki İskenderiye nüfusu eklenmek gerekir.

MÖ 80 yılına gelindiğinde Mısır, diğer Hellenistik monarşiler gibi bağımsızlığını kaybetmiş ve **tahıl tedariki giderek Mısır'a bağlı hale gelen Roma İmparatorluğu'nun hegemonyası altına girmiştir**. Seleukos Hanedanlığının, **Büyük Pompeius** tarafından **MÖ 63 yılında** sona erdirilmesinin ardından Mısır yani Ptolemaioslar, Roma'nın yanında **tek bağımsız güç** ve son diadokh hanedanı olarak kalmıştır. Son olarak, Ptolemaios hükümdarları Romalılarla borç ilişkisi içinde olmuştur. **XII. Ptolemaios Neos Dionysos**, vasiyetini yerine getirmeyi ve kızı **VII. Kleopatra**'ya taç giydirmeyi ancak Romalılar bunu yerine getirmeyi **üstlendikleri için başarabilmiştir**. Hanedanın sonu, Kleopatra ile küçük kardeşi **XIII. Ptolemaios** ve küçük kız kardeşi **IV. Arsinoë**'nin danışmanları (özellikle Potheinos ve Achilles)

arasındaki mücadeleler büyük ölçüde Romalılar tarafından belirlenmiş ve Julius Caesar tarafından yönetim yetkisi Kleopatra'ya verilmiştir. **(DIA) VII. Kleopatra'nın**, Julius Caesar'dan sonra ikinci ünlü sevgilisi olan Roma'nın üçlü yönetimine (2. triumvirlik: **MÖ 43 yılında Octavianus, Marcus Antonius ve Marcus Aemilius Lepidus**) dahil olan Marcus Antonius ile olan ilişkisi sayesinde Ptolemaios Hanedanı bir kez daha antik dünya **siyasetinin merkezinde** yer almıştır.

(DIA) Marcus Antonius'un Alexandria'ya verdiği önemli hediyelerle belki de büyük Mısır imparatorluğu yeniden eski ihtişamına kavuşacaktı. Ancak MÖ 31 yılında, daha sonra İmparator olacak Augustus (Octavian) tarafından Actium Savaşı'nda yenilgiye uğratılan Marcus Antonius ve VII. Kleopatra, ertesi yıl intihar ederek tarih sahnesinden silinmişlerdir. MÖ 30'dan itibaren ise Mısır başlangıçta Roma himayesi altında yönetilmiş (Pro-tektorat, Roma imparatorluğu tarafından tam olarak ilhak edilmeden yönetilen ve yetkinin tipik olarak yerel güçlere verildiği sistem); ardından İmparator Augustus Dönemi'nde Roma İmparatorluğuna (Imperium Romanum'a) dahil edilmiş ve Mısır Praefectus'u altında (praefectus Aegypti) düzenlenmiştir. Roma İmparatorluğunun çöküşüyle birlikte Hellenizm Dönemi'nin genellikle sona erdiği kabul edilmektedir.

Ptolemaioslar Kültü:

(DIA) Din, Hellenistik yöneticilerin siyaset ve propagandasında önemli bir rol oynamıştır. Hem tüm Hellen dünyasında hem de yerel açıdan önemli eski geleneksel kültürlerin desteklenmesi siyasi araçlar arasında önemli bir yer teşkil etmiştir. Hükümdarların Hellen kentlerinin dini yaşamına büyük ölçüde katılımı, çok sayıda dini nitelikli **euergetizm** (hayırseverlik) işleri, tapınakların inşasını veya yenilenmesini finanse etmeleri ve festival organizasyonlarını desteklemeleri, bu aracı ustaca kullandıklarını açıkça göstermektedir. Bununla birlikte, bu yeni çağda krallar, Hellen dünyasında **güçlü monarşilerin** ortaya çıkması ve **otorite alanındaki yeni güç dağılımı** sonucunda oluşan **yönetici kültürleri** gibi yeni bir stratejik silah elde etmişlerdir. **Çoğunlukla kralları ilahlaştırılarak** onurlandırma girişimini **başlatan poleis'in kendisi** olmuştur. Bu durum diğer Hellenistik Krallıklarda olduğu gibi Ptolemaioslar için de geçerlidir. Bu hanedanın ilk yöneticisi **I. Ptolemaios Soter**,

Rhodoslular tarafından tanrılaştırılmıştır. Benzer biçimde aynı krala, **Anadolu'da Miletoslular** yaklaşık MÖ 294-288 yıllarında **bir kült adamıştır.** Aynı şekilde Teos'lular da Seleukos Kralı III. Antiokhos'u, kentin baş tanrısı Dionysos ile bir tutmuş ve hatta III. Antiokhos'a eşi Kralice Laodike ile birlikte Dionysos'un Naos'unda tapınmışlardır (*synnaoi Theoi* olarak).

Aynı zamanda bağımsız olarak da kral kültleri kuran Lagidler Hanedanı (Ptolemaioslar), Hellenistik hanedanlar arasında bu uygulamayı en tutarlı biçimde gerçekleştirmişlerdir. Kraliyet ailesi kültürünü Lagidler döneminde Mısır'da başlatan I. Ptolemaios Soter'dir. Ancak bu kültürün yerleşmesinde belirleyici adımları atan ise **II. Ptolemaios**'tur. İlahlaştırılan eşi II. Arsinoe, II. Ptolemaios'un dini propagandasında özel bir yere sahiptir. Kraliçe öldükten sonra çeşitli tanrıçalarla özdeşleştirilmiştir. Ancak Ptolemaiosların dış politikası için en büyük potansiyele sahip olan şüphesiz **Arsinoe kültürünün Aphrodite kültürüyle,** özellikle Aphrodite'nin denizcilerin koruyucusu (**Aphrodite Euploia / Venüs Pontia**) ve **yön bulmaya yardımcı olan denizlerin ve gökyüzünün tanrıçası** rolüne dayanan kültürle bağdaştırılmasıdır. Arsinoe kültü, kralın Doğu Akdeniz siyaseti için ideal bir araç olmuştur. Ptolemaioslar tarafından kurulan **Arsinoe adlı yerleşimlerin esas olarak Ptolemaios filosuna hizmet eden liman kentleri olması tesadüf değildir.** Özellikle Kıbrıs'ta, ayrıca diğer adalarda ve Anadolu'da Ptolemaios'un kız kardeş kültürünün varlığına dair çok sayıda kanıt mevcuttur.

Siyaset ve propagandada ustaca kullanılan çeşitli dini unsurlarla beraber Lagidler MÖ 3. yüzyılda Ege'deki faaliyetleri sonucunda, özellikle de hanedanlığa az ya da çok ölçüde bağlı kentlerde Ptolemaios kültü gelişmiştir.

(DIA) Hellenistik Dönem Hükümdar Kültü'ne en güzel örneklerden biri Anadolu'da Lykia Bölgesi kentlerinden Limyra'daki (Turunçova) **Ptoleimaion**'dur. I. Ptolemaios, MÖ 309 yılına Lykia bölgesini ele geçirmiştir. Limyra'da bulunan I. Ptolemaios yazıtı üzerine çalışan Michael Wörre'nin araştırmalarına göre, bölge coğrafyasına uygun olarak, Mısır Kralı I. Ptolemaios, denizaşırı eyaleti Lykia'da biri batı ve diğeri doğu Lykia olmak üzere iki **oikonomos/oi** (yönetici) atamıştır. Olasılıkla Karia'daki yönetim biçimini sürdürterek, Ksanthos'daki üç dilli (trilingual)

yazıtta belirtildiği gibi, iki **arkhon**'un (yönetici, yönetimin başında bulunan yüksek memur) başa getirmiştir.

Kentin batısındaki Bizans Dönemi doğu duvarının altında kalmış olan **podylumlu yapı**, basamaklı bir kaide üzerindeki orthostad'ların özenle işlenmiş profillere sahiptir. Avusturyalı Arkeolog Prof. Jürgen Borchhardt tarafından 1982-1986 yıllarındaki kazı çalışmalarıyla ortaya çıkarılmıştır. **(DIA)** 15 m kenar uzunluğuna sahip kare planlı bir yapı olan **Ptolemaion**, mimari bezemeler ve heykeltıraşlık eserleriyle, **Lykia Beyi Perikle'nin MÖ 4. yüzyılda yapılan Heroon'unun** yanı sıra, bir **Hellenistik Dönem hükümdarı için kentin ortasında, bir kült anıtının yapıldığına işaret etmektedir**. Kare biçimli bir temel plan üzerinde yedi ya da sekiz sıra bloklardan inşa edilmiş bir podyum yaklaşık 10 m yüksekliğe ulaşmaktadır. Dört köşesinin yarım sütun pilasterlerle vurgulandığı podyum dorik mimari öğelerle taçlandırılmıştır. **(DIA)** Dorik arşitrav üzerinde kuzey yüzde 12 adet triglyph-metop frizi **Kentauromakhia** sahneli kabartmalarla süsüdür. Diğer yönlerdeki frizlerin ikonografisi henüz açıklığa kavuşturulamamıştır. Köşe kornişleri üzerindeki dübel yuvaları, podyum üzerinde serbest duran plastik figürler, heykeller olduğuna işaret etmektedir. Köşelerde Halikarnassos (Bodrum) aslanlarının ve Belevi Mausoleion'unun aslan-grifon'larının akrabaları olan kolossal aslanlar yer almaktaydı.

Bu görkemli kare podyum üzerine, cella'sı ion sütunlarıyla çevrili ve olasılıkla doğu yöne bakan bir kapı (Yunan tapınaklarında olduğu gibi) ve penceresi bulunan bir tholos (yuvarlak yapı) oturtulmuştur. Podyumda ağır Dor düzenine karşılık üstteki yuvarlak yapıda (tholos) İon düzeni kullanılmıştır. Korinth düzeni ise barok bir biçimde salınan dilimlerle bezeli piramidal çatının orta akroterinde görülür. Olasılıkla **Mısır'ın zehirli yılanları**, koruyucu apotropeik anlamda alt sıra akanthus yaprakları arasına serpiştirilmiştir.

Söz konusu bu yapı, hafirleri tarafından **Hellenistik Hükümdar Kültü'nün naos'u** olarak tanımlanmıştır. Ptoleimaion'da mezar odası olmadığından ve kolossal heykellere ait parçalar ele geçtiğinden, burası bir **Mausoleion** değil bir **naos** olmalıdır. Söz konusu kolossal heykel parçaları naos içerisindeki hükümdar çiftinin bulunduğuna işaret etmektedir.

PTOLEMAİOSLAR DÖNEMİ YERLEŞMELERİ:

(DIA) Yeni kentler kurmak, krallığın etki alanını güçlendirmesinde önemli bir unsurdur. Ptolemaioslar, Küçük Asya yani Anadolu'da dahil olmak üzere, hâkim oldukları tüm bölgelerde yeni kentler kurmuşlardır. Kilikia Trakheia'da içlerinde yaklaşık MÖ 245-235 yıllarında bir Ptolemaios garnizonunun varlığını kanıtlayan Meydancikkale buluntuları, Lagidlerin deniz kıyısından uzak yerleşimler de kurdukları ihtimalini ortaya koyar. Diğer taraftan, sınırlı da olsa tarihi kaynaklar, Ptolemaios yerleşimlerinin **nadiren tamamen yeni temeller üzerine kurulduğunu göstermektedir**. Bilinen Ptolemaios yerleşimleri arasında yalnızca Kilikia'da Nagidos yakınlarındaki Arsinoe'nin kesinlikle yeni bir yerleşim olduğu söylenebilir. İonia'daki Ptolemaios/Lebedos ve Karia'daki Ptolemais kentlerine Ptolemaios hakimiyeti sırasında yeni yerleşimcilerin getirilmiş olduğu varsayımı kabul edilebilir. Daha sonra Ptolemaios, muhtemelen **Lebedosluların yeniden yapılanan Lebedos'a geri dönmelerine izin vermiştir**. Lysimakhos, yaklaşık MÖ 290 yılında yeniden kurduğu Ephesos'a Lebedos ve Kolophonluları yerleştirmiştir. Bu Hellenistik Dönem'de çok yaygın bir olgudur. Ptolemaios yerleşimlerinin büyük çoğunluğu hanedanın erken dönemlerinde oluşturulmuştur. Hanedanın etkin olduğu tüm bölgede Lagidler tarafından kurulan yerleşimlerin kurucusunun, **II. Ptolemaios** olduğuna dair yaygın bir görüş bulunmaktadır. Kilikia'daki Berenike, Ptolemais/Lebedos ve Ptolemais/Larissa yerleşmelerinin kuruluşu **III. Ptolemaios** ile ilişkilendirilmektedir.

Ptolemaioslar tarafından Mısır dışında ve Küçük Asya'da yani Anadolu'da kurulan kentler arasında, hepsi de hanedanla yakından ilişkili yalnızca beş isimle karşılaşılmaktadır: **Arsinoe, Berenike, Philotera, Philadelphia ve Ptolemais**. Ptolemaiosların egemenlikleri altındaki alanları siyasi veya idari açıdan birleştirme yönünde çaba gösterdiklerini belirtecek herhangi bir işaret olmamasına rağmen, yabancı topraklarda kurdukları veya yeniden yapılandırdıkları yerleşimlerin tümüne verdikleri isimler bu bölgeleri hanedanın adı altında birleştirmeyi kolaylaştırmıştır. Bir propaganda mesajı da içeren bu isimlendirme ayrıca belli bir bölgedeki Ptolemaios varlığını da açıkça ortaya koymaktadır. Büyük ihtimalle tümü **II. Ptolemaios tarafından kurulan Arsinoe** adlı yerleşimler, bu propaganda programında özel bir

rol oynamaktaydı. Bu isim aynı zamanda bu kralın uygulamaya koyduğu diğer bir siyaset ve propaganda aracı **olan hanedan kültürle ilişkilidir.**

BAŞKENT ALEXANDRIA (İskenderiye)

(DIA) Yunanca: Αλεξάνδρεια yani İskenderiye, günümüzde Mısır'ın ikinci büyük ve Akdeniz kıyısındaki en büyük kentidir. **MÖ 331 yılında Büyük İskender tarafından kurulan şehir**, hızla büyüyerek Eski Yunan uygarlığının önemli bir merkezi haline gelmiş ve Hellenistik Dönem'de Ptoleimaios Krallığı'nın başkenti olmuştur.

(DIA) Alexandria en çok Antik Dünya'nın Yedi Harikasından biri olarak kabul edilen İskenderiye Feneri (Pharos); antik dünyadaki en büyük Kütüphanesi ve Orta Çağın Yedi Harikasından biri olan Nekropol ile tanınır. İskenderiye, Hellenistik ve Geç Antik Çağ'ın büyük bir bölümünde Akdeniz Dünyası'nın entelektüel ve kültürel merkezi olarak görev görmüştür. **(DIA)** Hellenistik Dönem'in **Museion'u** ve kütüphanesi bugün disk şeklindeki ultramodern **Bibliotheca Alexandrina'da** yeniden vücut bulmuştur.

Şehir, Mısır'ın kuzeyinde Akdeniz kıyısı boyunca yaklaşık 40 km'lik bir alana yayılmış, Mısır'ın günümüzdeki başkenti Kahire'den sonra en büyük ikinci şehridir.

Radyokarbon (C14) tarihlendirmelerine göre Alexandria'da Eski Krallık Dönemi'nde (MÖ 27-21. yüzyıllar) ve MÖ 1000-800 yıllarında bölgede insan faaliyetinin olduğu kanıtlanmıştır. Antik kaynaklardan, Büyük Ramses Dönemi'nde Girit ile olan ticari ilişkiler nedeniyle bu bölgede bir ticaret merkezi olduğu bilinmektedir. Ancak Büyük İskender'in gelişine kadar buradaki yerleşimin kimliği bilinmemektedir.

(DIA) Alexandros, Mısır Satraplığı'nı Perslerden aldıktan sonra, Mısır kıyılarında kendi adını taşıyacak büyük bir Yunan şehri kurmak istemiş ve bu kent için İskenderiye'yi seçmiştir. Böylece kent, MÖ 331 yılında Büyük İskender tarafından Αλεξάνδρεια (Alexandreia) adıyla kurulmuştur. İskenderiye'nin Mısır'da Hellenistik bir merkez olarak eski MÖ 6. Yüzyılın ilk yarısında Firavun Amasis Dönemi'nde (MÖ 579-526) kurulan Yunan kolonisi **Naukratis'in** yerini alması ve Yunanistan ile zengin Nil vadisi arasında bir bağlantı olması amaçlanmıştır.

Büyük İskender'in kenti kurmasından sonra ardında bıraktığı **Vali Kleomenes** kenti genişletmeye devam etmiştir. İskender'in MÖ 323'te genç yaşta ölümünün ardından generali I. Ptolemaios Soter, Mısır'ı ele geçirmiş, Büyük İskender'in naaşını beraberinde Mısır'a getirmiştir. Ptolemaios ilk başta Mısır satraplığını Mısır'ın eski başkent Memfis'ten yönetmiştir. I. Ptolemaios Soter ("Kurtarıcı"), MÖ 306 yılında kendi adını verdiği krallığını kurmuştur ve başkentini Alexandria'ya taşımıştır.

Lübnan'da ticaret kenti **Tyros**'un tahribinden sonra söz konusu ticaret ağını devralan ve Avrupa ile Arap ve Doğu Hindistan arasındaki yeni ticaret merkezi haline gelen şehir, bir nesilden kısa bir süre içinde Kartaca'yı (Tunus'un Akdeniz sahilindeki kentlerinden biri) büyüklük açısından aşmış, bir yüzyıl içinde Alexandria dünyanın en büyük kenti haline gelmiştir.

İlk Ptolemaios hanedanları kentin gelişimi ve Hellenistik Dönem'in önde gelen öğrenim merkezi haline gelmesi için çaba sarf etmişlerdir. Özellikle **Museion** olarak adlandırılan üniversitenin kütüphanesi (İskenderiye Kütüphanesi) Iulius Caesar'ın Alexandria kuşatması sırasında zarar görmüştür.

Augustus Dönemi'nde kent, 10 km²'lik bir alanı kaplamaktaydı ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde toplam nüfusun 500.000-600.000 civarında olduğu hesaplanmaktadır.

MS 115 yılında, **Kitos Savaşı** sırasında İskenderiye'nin büyük bir kısmı tahrip olmuş, bu da İmparator Hadrianus'a ve **mimarı Decriannus**'a şehri yeniden inşa etme fırsatı vermiştir. MS 215'te İmparator Caracalla şehri ziyaret etmiş ve halkın kendisine yönelttiği bazı aşağılayıcı hicivler nedeniyle askerlerine aniden silah taşıma yetkisine sahip tüm gençlerin öldürülmesini emretmiştir. MS 21 Temmuz 365 yılındaki Girit depremi ve ardında oluşan tsunami ile İskenderiye harap olmuştur.

Charles Gates, "**İskenderiye'yi iki kültürlü bir krallığın başkenti**" olarak tanımlamıştır.

(DIA) Mısır Tarihi boyunca 190 Kral hüküm sürmüştür. Mısır'ın tarihi, Eski Krallık Dönemi (MÖ 3.100-MÖ 2.150), Orta Krallık Dönemi (MÖ 2.050-MÖ 1.650), Yeni Krallık Dönemi (1570-935) ve Geç Dönem (MÖ 935-MS 343) olmak üzere 4 döneme ayrılır.

(DIA) Mısır'ın Krallıklar Dönemi sonrası Ptolemaios hanedanı döneminde Mısır'ın başkenti ve Doğu Akdeniz'deki başlıca Hellenistik ve Roma Kentlerinden biri olan İskenderiye (Alexandria), yine Hellenistik krallıklardan olan Attalosların başkenti Pergamon ile karşılaştırıldığında çarpıcı bir tezat oluşturur. **(DIA)** Pergamon'a göre Alexandria kentinin çok azı günümüze kadar arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılabilmıştır. Bir tepe üzerine kurulu olan Pergamon'un aksine düzlükte kurulmuş olan Alexandria hem liman kenti olması hem de antik kent üzerinde modern bir kentin yükseliyor olması bu tezatlığın oluşmasında büyük etkindir. Alexandria'nın 19. yüzyılda modern Mısır'ı zengin Avrupa'ya bağlayacak bir liman olarak tekrar canlandırılmasından önce bile Hellenistik kentin kalıntılarının birçoğu yok olmuştur.

Antik İskenderiye'ye ilişkin bilgilerimiz yazılı kaynaklardan, özellikle de Mısır'ı, Roma egemenliğinin başlangıcında yani MÖ 25'te ziyaret eden Amasyalı Coğrafyacı ve gezgin Strabon'un ayrıntılı tanımlarından öğrenmekteyiz. Diğer bir fark ise Pergamon (Bergama) Batı Anadolu'nun Hellenleşmiş dünyasında yer alırken, Makedonyalı Ptolemaioslar Alexandria'da kendilerinden farklı derin köklere sahip medeniyetleri olan bir ülkeyi yönetmişlerdir. Her iki kültürün birbirlerine karıştıkları söylenemese de en azından Yunanlar ile Mısırlılar fazla sürtüşmeden yan yana yaşayabilmişlerdir.

(DIA) Alexandria, fetih yolları boyunca pek çok kent kuran **Büyük İskender'in kurduğu ilk kenttir**. Kentin ilk ana planını İskender çizdiği, ancak ayrıntılarını Makedonyalı mimar **Deinokrates**'in tasarladığı söylenmektedir. Düz arazide bu yeni kent için ızgara planı uygun ve kullanım açısından pratik görünmüştür. Ancak **planda çok sayıda park ve bahçenin tasarlanmış ve daha geniş sokakların kullanılmış** olması geleneksel ızgara planının **katılığını yumuşatmış**, daha cazip hale getirmiştir. Bu planın ortasında iki ana cadde kesişmektedir. **(DIA)** Ayrıca küçük Pharos Adası'nı anakaraya bağlamak için **hepta-stadion** (7 stadion **uzunluğundaki set**) adı verilen 1,5 km uzunluğunda yükseltilmiş bir yol inşa edilmiştir. Özellikle İskender'in adayı karaya bağlama, yarımadadaki kentleri bir kanal ile deniz trafiğine açma fikirleri ünlüdür (günümüzde Kanal İstanbul gibi).

Benzer bir uygulamadan Strabon, Teos için bahsetmektedir. İonialılar kendilerini Pers hâkimiyetinden kurtaran Büyük İskender'e kült kurmaya karar vermişler ve birliğin kült merkezi olarak Teos'un kırsalında konumlanan **Khalkideis kasabasını** seçmişlerdir. Strabon oradaki Aleksandros Tapınağı'nda kral için üç asır sonra hâlâ yarışmaların düzenlendiğini belirtmiştir. Kurtarıcı kralın tapınım merkezi olarak Khalkideis'in seçilmesi **Aleksandros'un hayata geçirmeye çalıştığı bir kanal projesiyle ilişkili olmalıdır**. Kral, Çeşme Yarımadası'nın 11 km genişliğindeki kıstağında bir kanal açmayı ve böylece Teos Körfezi ile İzmir Körfezi arasındaki deniz yolunu kısaltmayı amaçlamıştır. Proje gerçekleşirse de kanalın başlangıç noktası olan Khalkideis, kralın kültürüne ev sahipliği yapmıştır.

Hepta-staion'un heri iki yanına limanlar inşa edilmiştir. Kent güneyindeki Meyrut Gölü ve kanallarla Nil Nehri'ne bağlanmıştır.

Kentteki başlıca Hellenistik Dönem yapıları arasında Ptolemaios Hanendani'nin **saray ve bahçeleri**; saray kompleksi içerisinde **Mouseion** adı verilen ve **Büyük Kütüphane'yi de içeren bir araştırma merkezi (üniversite)**; Büyük İskender ve Ptolemaiosların mezarlarının bulunduğu **Sema**; adını üzerinde durduğu adadan alan anıtsal deniz feneri **Pharos**; Serapis'e adanmış bir tapınak olan **Serapeion** ile başta Mısır tanrıçalarından İsis'in tapınağı olmak üzere buna eşlik eden daha küçük tapınaklar ve mezarlıklar mevcuttur. Mezarlıklar ile Serapeion ve Pharos'un bazı bölümleri dışında tüm diğer yapılar maalesef geçen süre zarfında yok olmuştur.

PHAROS:

(DIA) Pharos ya da İskenderiye Feneri, Hellenistik Dönem'de inşa edilen ve anlaşıldığı kadarıyla yalnızca Büyük İskender ve ardıllarınca yönetilen bölgedeki anıtları hesaba katan Dünya'nın yedi harikası listesinde yer alır. Büyük ölçüde yıkılmış olmasına rağmen Pharos, Orta çağlarda halen ayakta idi ve antik tasvirler, sikkeler üzerindeki tasvirler, Ortaçağ'dan kalma Arapça tasvirler ve Kayıtbay'ın 15. yüzyılda yaptırdığı Memlük Kalesi'ne katılan kaidesi yardımıyla Antik Çağ'daki görünüşü kesin olarak oluşturulabilmiştir. Son dönemlerde, limanda Fransız Arkeolog Jean-Yves Empereur yönetiminde gerçekleştirilen sualtı araştırmalarında yapıya ait ek izler de ortaya çıkarılmıştır.

(DIA) II. Ptolemaios (MÖ 285-246) döneminde **Knidoslu Mimar Sostratos** tarafından tasarlanan Pharos, her biri diğerinden biraz daha içeriye çekilmiş üst üste üç bölümden oluşturulmuştur. En altta kare; **ortada sekizgen** ve en üstte içinde ışığı aynalarla denizde uzak mesafelere kadar yansıtılan ateşin de yandığı dairesel kat bulunmaktadır. **Pharos'un orijinal yüksekliği yaklaşık 120 m olarak tahmin edilmektedir.**

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Musa Kadıoğlu
KLA 319 HELLENİSTİK KRALLIKLAR VE ARKEOLOJİSİ -
DERS NOTLARI
46